

جایگاه توسعه و اهداف و مفاهیم آن در جهان سوم

دکتر غلامرضا طالقانی

مقدمه

واژه توسعه در عرف عام به معنی شگفتگی تدریجی و بارزتر شدن اجزای هر چیز است، ولی این واژه به گونه‌ای کاملاً متفاوتی پیوسته بکار گرفته شده است. از سویی در طول تاریخ جهان بررسیهای گوناگون نمایانگر آن است که اصولاً انسان بدون ارتقای سطح آموزش خود قادر به توسعه و گسترش ترقیهای اقتصادی-سیاسی و فرهنگی نیست. مشکل بزرگ و اساسی در غالب کشورهای در حال توسعه در اصل تنها فقر منابع طبیعی نیست بلکه فقر منابع انسانی و تربیتی انسانهاست که مشکل آفرین بوده، توجه خاص به آن را می‌طلبد. بدین جهت است که غنی کردن منابع انسانی منظور و نهایت اهداف ترقی آموزشی و ایجاد تخصصهاست، بنابر این هر جامعه و هر کشوری می‌باید استراتژی خاص و متناسب خود را برای آموزش و تأمین منابع انسانی خود داشته، بر اساس آن برنامه‌ریزی کند زیرا اهمیت این موضوع تا آنجاست که در کشورهای پیشرفته جهان، بالاترین ارقام بودجه به تحقیقات علمی و توسعه آموزش و افزایش تعالی و ارتقای تخصص‌ها تخصیص داده می‌شود.

به هر صورت باید اذعان داشت که در طول تاریخ بشری هم در جوامع مختلف پیدایش و ظهور استعمار عقاید پیوسته نشأت گرفته از نبود و کمبود وجود اندیشه صحیح بوده، در هر صورت آموزش به عنوان مبنای اصولی توسعه در سرمایه‌گذاری حیاتی ضروری برای پیشرفت و توسعه در جوامع مختلف جهان بشمار می‌آید.

مفهوم توسعه

مفهوم کلی توسعه عبارت از تغییرات تدریجی و پیشرفت از یک حالت ابتدایی به سوی یک حالت تکامل یافته و نهایی است. این اصطلاح در زبان انگلیسی با لغت Develop همگن و متجانس است. توسعه همچنین به کشف چگونگی حصول حرکت‌های پیشرفته و تکاملی پدیده‌های اجتماعی اقتصادی و فرهنگی در یک جامعه مربوط می‌گردد. گاهی لغاتی مانند رشد و ترقی با این واژه نیز همراه می‌گردد که تفاوتی جزئی در مفهوم، پدیدار می‌گردد.

توسعه الزاماً فراگیری در چگونگی استفاده از رادیو - اتومبیل و چگونگی ساخت آنها طی زمان و استفاده از تکنولوژی نیست بلکه توسعه، همانگونه که گذشت، با تمامی جنبه‌های حیات ملی تماس دارد و جنبه‌های سیاسی-اجتماعی و حتی مذهبی حیات ملی را شامل می‌گردد. مهمترین راه توسعه اقتصادی موفق بدون از دست دادن استقلال، ایجاد یک نظام حکومتی کارآیی است که بتواند به توده مردم امیدهای معقولی را به منظور یک زندگی بهتر نشان دهد.

رشد و توسعه به معنای اعم آن، فراگیری همه جانبه‌ای است که نه تنها به روابط اقتصادی بلکه به همه فعالیت‌های اجتماعی و در وهله اول به جنبه‌های شالوده‌ای و سیاسی آن فعالیتها بستگی پیدا می‌کند. نمی‌توان تصور کرد که اجتماعی بدون رشد و توسعه اقتصادی کافی به رشد و توسعه واقعی برسد و از این رو جای تعجب نیست که حتی بیشتر متخصصان، رشد و توسعه را غالباً و منحصرأ از زاویه اقتصادی آن مورد مطالعه قرار می‌دهند.

اهداف توسعه

بطور کلی اهداف توسعه را می‌توان به اختصار و به شرح زیر بیان داشت:

الف - افزایش عملکرد و تولید

ب - تساوی و برابری عایدات، خدمات عمومی و استحصال نهاده‌های تولیدی

ج - اشتغال مفید و مناسب

د - اعتماد به نفس در اجرای امور و تصمیمات سازنده

ه - مشارکت افراد در توسعه و سازندگی

و - مدیریت مناسب در بهره‌وری از منابعی چون زمین، آب، جنگل و سایر منابع طبیعی تجدید شونده و منابع عادی

باید گفت تحقیق و توسعه در اصل منبع و سرچشمه اصلی رشد و تحول و دگرگونی جوامع صنعتی پس از جنگ جهانی دوم تاکنون بشمار می‌آید، همچنین یکی از معیارهایی که در جهت رسیدن به اهداف تقویت، توان و استعداد کشورهای در حال توسعه تأکید می‌گردد عبارت از گسترش فعالیتهای تحقیق و توسعه در این کشورهاست.

لازم به یادآوری است این عوامل به یکدیگر وابسته بوده، تلاش در به حداقل رساندن شکاف و فاصله بین آنها برای توسعه، ضروری و الزامی است.

بحثی در زمینه رشد و توسعه

اصطلاح رشد و توسعه بیشتر به معنای واحدی استفاده می‌شود که تعریف واژه‌های Development, Growth نیز مشترک است در حالی که هدف از رشد ازدیاد کمی ثروت در جامعه بوده، توسط شاخص درآمد سرانه مدرج می‌گردد؛ در حالی که توسعه ازدیاد کمی ثروت در جامعه به تغییر کیفی نظام اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مربوط می‌شود. برای توسعه اقتصادی، شرایط سیاسی و اجتماعی خاصی مورد نیاز است. همچنین وجود راهها، سیستم حمل و نقل و ارتباطات کمک می‌کند تا مردم بتوانند روابط اقتصادی خود را توسعه دهند.

یکی از عوامل مرتبط با توسعه، تغییر است. تغییر گاهی محسوس و گاهی هم به ظاهر نامحسوس است و یا به عبارت دیگر، اثرات آن به مرور در دراز مدت ملموس خواهد گردید.

توسعه فشرده‌تر و پرفعالیت‌تر منابع طبیعی، شامل بهبود تولیدات، پروژه‌های حفظ و کنترل منابع آب - تأسیسات عمومی - خدمات گسترده شهری و روستایی و صنایع مادر، بویژه، باید به شدت تقویت گردد.

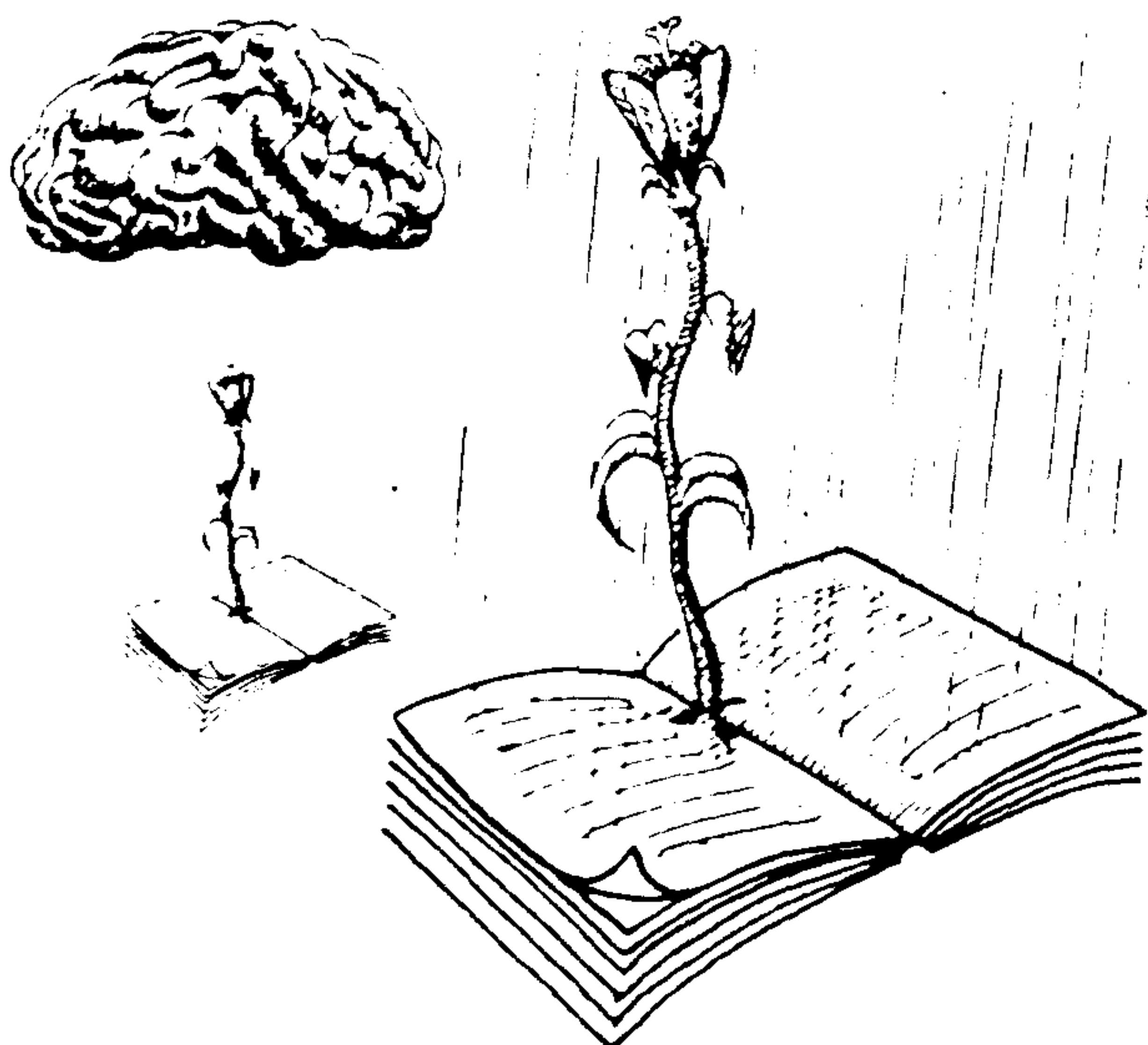
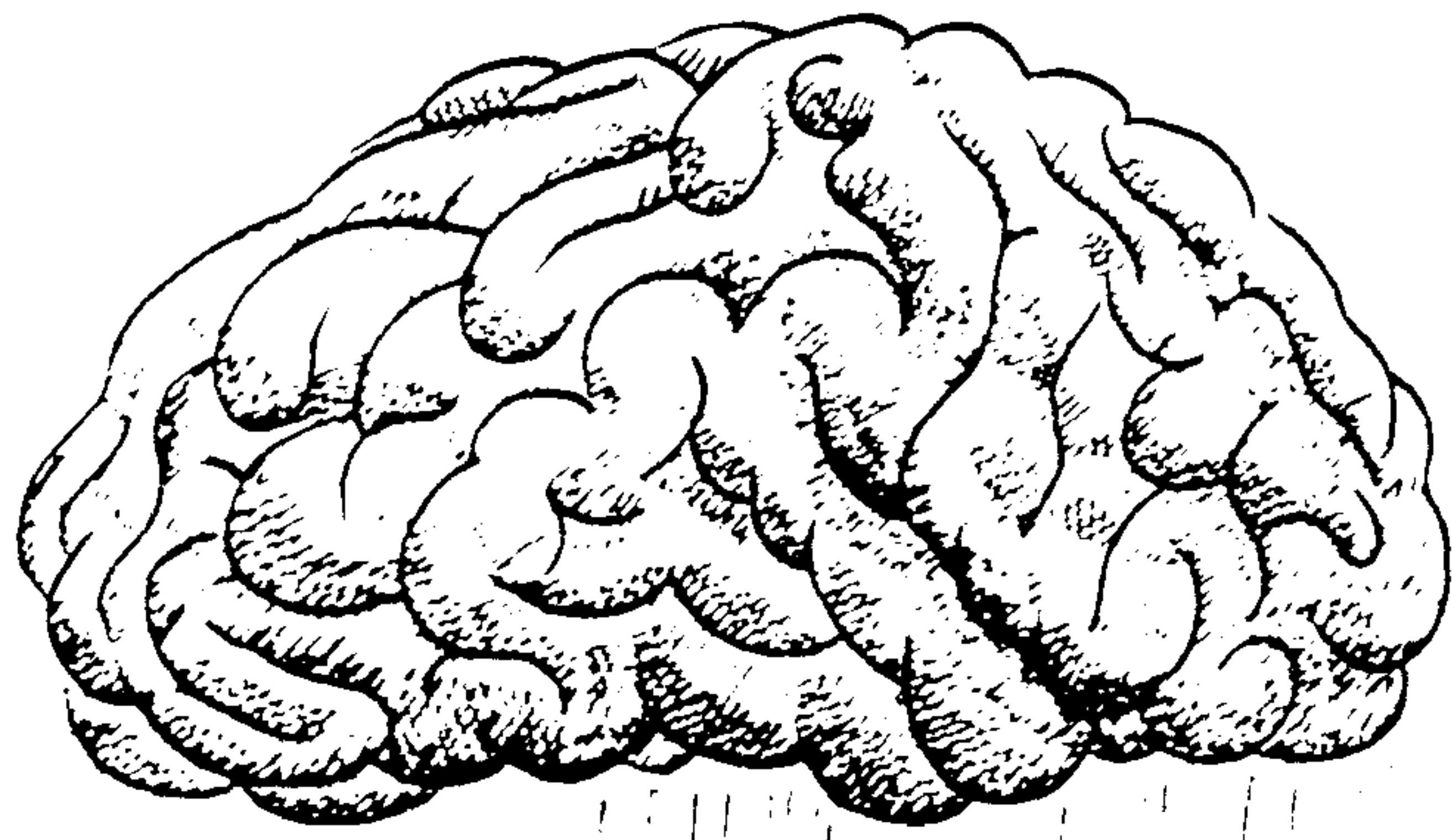
مشکلات رشد اقتصادی و توسعه اقتصادی باید با یکدیگر حل شوند. گاهی ممکن است رشد اقتصادی بطور موقت ایجاد شود ولی زمینه توسعه اقتصادی حاصل نگردد. هیچ جامعه‌ای در جریان رشد و توسعه اقتصادی نمی‌تواند از تأثیر محیط اطراف خود برکنار باشد.

ابعاد و شاخصهای توسعه

در تشریح شاخصهای توسعه باید گفت که توسعه ابعاد گوناگونی دارد لذا طبیعی است که در اندازه‌گیری توسعه ملی به همه ابعاد و زوایای آن توجه گردد. ولی باید گفت که هنوز در کل يك روش کار و شیوه مستدل موجود نیست که معیار قطعی و کامل برای اندازه‌گیری از آن پیدا شود.

مطالعات و بررسیهای مختلف نشان می‌دهد که شاخصهایی برای توسعه ملی وجود دارند که به شرح زیر می‌توان به آن اشاره کرده، طبقه‌بندی کرد:

- ۱- درآمد سرانه و کیفیت توزیع آن
- ۲- وضعیت جمعیت و درصد جمعیت شهری و روستایی
- ۳- نیروی کار و درصد بیکاری
- ۴- مصرف سرانه انرژی و عمر متوسط
- ۵- وضعیت تحصیلی و درمانی
- ۶- وضعیت تولید ناخالص ملی
- ۷- وضعیت نیروی انسانی (تخصص-اشتغال-کارآیی)
- ۸- وضعیت هزینه مصروفه در تحقیق و پژوهش بمنظور توسعه

کلمه رشد، همانگونه که ذکر شد برای ترویج وضع تولید ملی جامعه بکار می‌رود، در صورتی که در رشد اقتصادی نسبت عوامل از نظر تأمین درصد ترقی تولید بررسی می‌گردد. لذا به اختصار می‌توان گفت که توسعه عبارت از حالت مداومی از تغییرات وضع اقتصادی است و حال رشد به حالات مطلوب ترقی در خلال حالت‌های همیشگی توسعه مربوط می‌گردد.

نگرشی بر نظریه توسعه

در تبیین نظریه توسعه - تغییر و تکامل باید اشاره کرد:

پروفسور Herbert Blumer و پروفسور Max Lerner اندیشمندان جامعه‌شناسی و رفتارشناسی غرب معتقدند که تمام جوامع بشری و تمامی ابنای بشر، سیر حرکت تکاملی یک جامعه را در آغاز از حرکت جامعه بدوی و ابتدایی به نام جامعه سنتی یا Traditional Society شروع کرده‌اند و پیوسته این تلاش در جهت رسیدن به جامعه پیشرفته و در اصطلاح Modern Society از انگیزه‌های رشد جوامع سنتی بشمار می‌آید. آنان معتقدند که به منظور حرکت از جامعه سنتی به طرف جامعه مدرن، عبور از یک مرحله میانی و یا جامعه انتقالی، که آنرا در اصطلاح Transitional Society می‌نامند، الزامی است، ضمن اینکه فاصله طی شده بین دو جامعه سنتی و انتقالی زیاد و فاصله بین دو جامعه انتقالی و پیشرفته مدرن کمتر است. بایستی اشاره کرد که مصداق و انطباق چنین فرضیه‌ای با توجه به زیربنای ارزشهای هر جامعه‌ای می‌تواند متفاوت باشد. همانگونه که در فرهنگ غرب با توجه به اینکه اقتصاد زیر بناست و هدف رشد سرمایه‌داری و تراکم هر چه بیشتر پول و اندوختن هر چه بیشتر ثروت شخصی است، مصداق عینی چنین الگویی پذیرفتنی است، در حالی که در جامعه الهی گونه میهن اسلامی با عنایت به روح ارزشهای منطبق با انقلاب شکوهمند اسلامی نظریه‌های غربی قابل پذیرش نیست و ارزشها از ضد ارزشها پس از انقلاب اسلامی متمایز گردیده‌اند.

جامعه مدرن و پیشرفته و مترقی جامعه‌ای است که معمولاً در صدد توسعه و سازماندهی آموزش و پرورش باشد و در ایجاد نوآوری و انتشار و ترویج آن برای سرعت بخشیدن به اکتشاف و به کارگیری روشهای جدید تلاش کند. بنابر این فاصله زمانی را که بین مراحل مختلف از مرحله ایجاد نوآوری تا مرحله بکارگیری عملی و انتشار و توسعه آن وجود دارد حتی الامکان کوتاهتر کند. یک جامعه سنتی ممکن است به یک جامعه پیشرفته تبدیل بشود و این کار در نتیجه انجام اصلاحات موفقیت‌آمیز و یا انقلاب و تغییرات اساسی در جامعه واقع گردد.

نتیجه

به اختصار می‌توان نتیجه گرفت که اینک تحقیق و توسعه در سراسر جهان یک فعالیت چشمگیر شده و فعالیت آن پیوسته فزونی می‌یابد و کشورهای در حال توسعه اخیراً به اهمیت آن بیشتر پی برده‌اند.

اهمیت این مسأله به اندازه‌ای است که در کشورهای پیشرفته بالاترین رقم بودجه به تحقیقات علمی و توسعه آموزش تخصصها اختصاص می‌یابد، چرا که در اصل منظور نابود کردن فقر و جهل است و نیروی انسانی اگر خام باشد و به صورت تخصصی مهارت، عرضه نشود نتیجه زیادی در پیشرفت نخواهد داشت. در طول تاریخ بشری هم در جوامع گوناگون پیدایش استعمار به مقدار فراوانی ناشی از کمبود و نبود اندیشه صحیح و صنعت اندیشه بوده است. در هر صورت آموزش و پرورش سرمایه‌گذاری حیاتی و ضروری برای پیشرفت بشمار می‌آید.

تقریباً بیشتر کشورهای در حال توسعه، درگیر نارسایی نظام تکنولوژی بوده، در تعداد زیادی از آنان مؤسسات پژوهش و توسعه وجود ندارد و یا اگر هست، بسیار محدود و فاقد کارآیی عملی است. این موضوع در حالی است که در کشورهای توسعه یافته، بیشتر محققان و صاحب‌نظران درباره تحقیق و توسعه فعالیت نموده، در جهت توسعه همه‌جانبه کشور تلاش می‌کنند. لذا پیشنهاد می‌گردد برای رسیدن به اهداف ذکر شده و حصول نتایج مطلوب باید تحقیق و توسعه نخست از شیوه‌های مناسب دانش و تکنولوژی به عنوان اصل اساسی بهره جوید تا تداوم کار عملاً امکان‌پذیر گردد.

منابع

- ۱- همتی، عبدالناصر: مشکلات اقتصادی جهان سوم، تهران: سروش ۱۳۶۶
  - ۲- قدیری اصلی، باقر: سیر اندیشه اقتصادی، تهران: دانشگاه تهران ۱۳۶۴
  - ۳- ازکیا، مصطفی: مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی توسعه روستایی، تهران مؤسسه اطلاعات، ۱۳۶۴
  - ۴- تودارو، مایکل، ترجمه (فرجادی، غلامعلی): توسعه اقتصادی در جهان سوم جلد اول، تهران: وزارت برنامه و بودجه، ۱۳۶۴
  - ۵- گیل، ریچاردتی، ترجمه (بنی‌زاده، محمود): توسعه اقتصادی، گذشته و حال، تهران: نشر گسترده ۱۳۶۶
- 6-Economic Development. Past and Present, 3rd ed, Prentice Hall Inc, Englewood Liffs, New jersey 1973.
- 7-Chitambar, J. b: Intruductory Rural Sociology, wiley Eastern Ltd. 1973.